

*Η ξεχασμένη ιερότητα της Εκκλησίας
και τα τεχνητά 'ιερά' υποκατάστατα*

Είναι φανερό πιά και στόν πλέον καλοπροαίρετο πώς ή Ορθόδοξη Έκκλησία μας βιώνει τά τελευταία χρόνια κατά τό ανθρώπινο σκέλος της μιάν αύξανόμενη κρίση στήν ταυτότητά της.¹ Φυσικά δέν αποτελεί ή κρίση αύτή δημιούργημα του παρόντος αλλά αποτέλεσμα στό όποιο εκβάλλουν κάποιοι αιώνες έσφαλμένων έπιλογών. Μέχρι τώρα τα συμπτώματα αύτης τής κρίσης συνηθίζόταν νά αντιμετώπιζονται ως ήθικές ελλείψεις και πτωσεις τών μελών τής Έκκλησίας, κυρίως δέ τών στελεχών της. Τά τελευταία χρόνια, όμως, αρχίζει νά γίνεται αντιληπτό ότι τά προβλήματα δέν γεννώνται έπειδή δέν είμαστε άγιοι ή έπειδή ό τάδε έπισκοπος ή πρεσβύτερος δέν είναι «καλός», αλλά έπειδή ύπάρχουν σοβαρώτατα προβλήματα συστημικής φύσεως.

Η Εκκλησία, από τούς πρώτους κιόλας αιώνες παρουσίασε πολλά προβλήματα: στήν πίστη, στά ήθη, στήν ένότητα κ.ά. Τά έλυνε μέ περισσότερη ή λιγώτερη έπιτυχία. Αλλά από τόν 5ο αιώνα και μετά άρχισε νά ένδημει ένα ιδιαίτερο είδος προβλημάτων πού δέν ήταν εύκολα αντιμετώπισιμο. Έπρόκειτο για άποκλίσεις από τό φρόνημα, όχι εύκολα όρατές ώστε νά καταδικαστούν ως αίρεση, αλλά ούτε και θεμιτές παραλλαγές τοπικού χαρακτήρα. Τό μαζικό άνοιγμα τής Έκκλησίας στά πλήθη επέφερε δραματικές μεταβολές του φρονήματος τίς όποιες ήταν προφανώς αδύνατο νά διανοηθούν και νά προβλέψουν όσοι είχαν πανηγυρίσει για τό πέρασμα από τούς διωγμούς στόν θρίαμβο.

Η κατίσχυση του Χριστιανισμού ως έπίσημης θρησκείας πλέον άνοιξε τό δρόμο για τήν έγκοσμιοκρατική ιδεολογία τής Έκκλησίας, ως φανέρωσης ή επικράτησης τής Βασιλείας του

¹ Τα ζητήματα που τίγονται στην παρούσα εισήγηση αναπτύσσονται αναλυτικότερα στα έργα μου α) *Πένταθλον*, εκδ. Ακρίτας, β) *Οι δικοί μου οι ξένοι*, εκδ. Εν πλω (ιδίως τα κεφάλαια 'Και θηλάσεις γάλα έθνών' (Ήβ. 60: 16). Προλεγόμενα στή συνάφεια πολιτισμού και λειτουργικών προβληματισμών' και 'Τό διπλό νόημα τής έκκοσμί κευσης'), γ) «Εκκλησία και κόσμος: ραντεβού στα τυφλά», στον τόμο *Εσωστρέφεια*, εκδ. Ακρίτας, δ) *Εκ της αυλής ταύτης*, εκδ. Αρμός.

Θεοῦ στη γη μέσω τῆς αὐτοκρατορίας. Πράγματι, κύρια πηγή αὐτοσυνειδησίας γιά πολλά μέλη τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας εἶναι ἀκόμη καί σήμερα ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Ἀπό αὐτὴν ἀντλοῦν παρηγοριά γιά τίς δυσχέρειες τῶν καιρῶν, αὐτὴ νοσταλγοῦν ὅταν ἐπιχειροῦν συγκρίσεις. Στό σημεῖο αὐτό δέν ἐπιτρέπει καί ἡ σημειολογία τῆς Λατρείας νά ἀπεμπλακῆ ψυχολογικά αὐτός πού θά ἤθελε: ὁ πολυχρονισμός τοῦ ἐπισκόπου παραμένει ἀκμαιότατος καί ἀυξάνεται ἀυθαιρέτως καί κατὰ βούληση σέ πλήθος σημείων τῆς Λειτουργίας, ἓνα πραγματικά ξένο σῶμα «ἐστῶς ἐν τόπῳ ἁγίῳ»: ὁ αὐτοκρατορικός σάκκος καί μανδύας ἀντικατέστησαν σέ καιροῦς παρακμῆς τὴν ἐπὶ δεκαπέντε αἰῶνες σεμνὴ ἀρχιερατικὴ περιβολή (πού διασώζεται μόνο στίς ἀγιογραφίες) σέ βαθμό πού θεωρεῖται αὐτονόητο: ὁ ἐπίσκοπος ὀνομάζεται «δεσπότης» ἀνενόχλητα: στήν διακόσμηση τοῦ ναοῦ καί τῶν λειτουργικῶν ἀντικειμένων ὁ δικέφαλος ἀετός ἔχει ἐξαπλωθῆ σέ ἀποκαρδιωτικό βαθμό: στό ἀπολυτίκιο τοῦ Σταυροῦ (δηλαδή τῆς αἱμάσσουσας δόξης, τῆς ἄκρας ταπεινώσεως) διασώζεται ἀκέραια ἡ ἀταίριαστη αὐτοκρατορική ἰδεολογία του τῆς νίκης κατὰ τῶν βαρβάρων, ἡ ὁποία τόσες παρανοήσεις προκαλεῖ σήμερα.

Ἡ φανέρωση ἔτσι τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὅπως θά ἔπρεπε νά εἶναι ἡ λατρεία μας, περιορίζεται καὶ νοθεύεται ἀπό τα κοσμικά «προσόντα» τῆς λαμπρότητας καί τῆς μεγαλοπρέπειας. Αὐτὴ φαίνεται νά ἀποτελεῖ τὴν κυρία ἔγνοια τῆς, ὅπως τουλάχιστον διακηρύσσεται στήν ἐκκλησιαστικὴ εἰδησεογραφία καί στίς προσκλήσεις τῶν πανηγύρεων. Ἄ, ναί: καί τὰ «παραδοσιακά» καί ἐξιδανικευμένα γιά κάποιους πολιτισμικά στοιχεῖα τῶν τοπικῶν ἑορτῶν, ἀποσυνδεδεμένα ἀπό τὰ ψαλλόμενα καί λεγόμενα.

Ἡ ἀδιόρατη ἀλλοίωση συνεχίσθηκε μέ μια συνδρομὴ παγανιστικῶν ὑπολειμμάτων τῆς ἀρχαιότητας καὶ νεοπλατωνικῶν ἐπιρροῶν πού δὲν ἐξέλιπαν ἀπλᾶ καὶ μόνο με τις συνοδικές καταδίκες τους. Το μίγμα τους παγιώθηκε στήν τόσο διαδεδομένη μαγικὴ εὐσέβεια τῆς ἐποχῆς μας. Ὅπως γράφει ὁ Σμέμαν, ἡ λαϊκὴ λειτουργικὴ εὐσέβεια, παρὰ τίς

έξοχες στιγμές προσωπικής αγιότητας τις οποίες έχει δώσει, δομικά χαρακτηρίζεται από τη «διάκριση ανάμεσα στο άγιο και στο κοσμικό, θεωρώντας τη λατρεία ως ένα σύστημα ακολουθιών και τελετουργικών πράξεων μέ τις οποίες μεταδίδεται αυτή ή αγιότητα στο κοσμικό. Το έθνικό μυστήριο ήταν ακριβώς μία τέτοια πράξη μετάδοσης ιερότητας και αγιασμού..., γεγονός που προϋποθέτει αναπόφευκτα οντολογική ασυμβατότητα ανάμεσα στις δύο σφαίρες...».²

Αλλού επισημαίνει: «Είναι κρίσιμη ή στιγμή κατά την οποία έγινε διάκριση μεταξύ έσωτερικής και έξωτερικής μεγαλοπρέπειας. Η έσωτερική μεγαλοπρέπεια έγκειται στο πλήρωμα της θρησκευτικής σημασίας που αποδίδεται σε μία πράξη, αδιάφορο πόσο απλά αυτό γίνεται... Θέλοντας κάποιος να δει τη σύναξη της μικρής ομάδας των μαθητών-‘τη μιᾶ τῶν Σαββάτων συνηγμένων κλάσαι ἄρτον’ (Πράξ. 20: 7) στον τρίτο ὄροφο μιᾶς λαϊκῆς πολυκατοικίας στην Τρωάδα- σάν μιᾶ λαμπρή και ιερή εύκαιρία, σάν τήν «ἡμέρα τοῦ Κυρίου» και σάν συμμετοχή στην έορτή της βασιλείας, θά πρέπει να έχει τό ἴδιο φρόνημα και τήν ἴδια πίστη μ’ εκείνους που συγκεντρώθηκαν εκεί... Από τήν ἄλλη πλευρά ή έξωτερική μεγαλοπρέπεια συνίσταται στην απόδοση ιερότητας και σε διάφορες ἄλλες ἀνάλογες τελετουργίες και πράξεις, ὑπογραμμίζοντας ὅτι δέν εἶναι ‘ἀπλές’ και δημιουργώντας γύρω ἀπ’ αυτές μιάν ἀτμόσφαιρα ἱεροῦ και θρησκευτικοῦ φόβου, ὁ ὁποῖος δέν μπορεί παρά να ἐπηρεάζει και τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τις δέχονται και τις βιώνουν ὅσοι συμμετέχουν στη λατρεία... Πηγή της έξωτερικής μεγαλοπρέπειας ἦταν μάλλον τό τελετουργικό της αυτοκρατορικής ἀυλῆς, που εἶχε θρησκευτικό χαρακτήρα κι ἀποτελοῦσε χαρακτηριστικό γνώρισμα της ἑλληνιστικῆς μοναρχίας».³

Η επιβίωση της τελετουργίας τύπου ιερού-βέβηλου υπηρξε μακρά και ανθεκτική στον τόπο μας λόγω των συγκεκριμένων ιστορικών περιπετειών του οι οποίες δεν επέτρεψαν την

² πρωτ. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν *Ἡ Ἐκκλησία προσευχομένη: εἰσαγωγή στη Λειτουργική Θεολογία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, 1991, σ. 146-147.

³ ὁ.π., σ. 139-140.

ενδεδειγμένη θεολογική κριτική του. Η διάρκεια φυσικά έφερε την εμπέδωση. Σά νά μήν έφθαναν αυτές οί αλλοιώσεις, μιά τρίτη ήλθε νά προστεθῆ στό ἐλεύθερο κράτος: τό πολιτειακό τυπικό μέ τίς αποδόσεις τιμῶν πρωθυπουργοῦ, τούς κανονιοβολισμούς, τό πρωτόκολλο, τίς σημαῖες διαφόρων σωματείων μέσα στό ναό κ.π.ἄ. Ένα τυπικό πού «προβλέπει» στήν κηδεῖα καί στήν ἐνθρόνιση ἀρχιεπισκόπου νά βρίσκονται μέσα στό ναό οί ἐπίσημοι τῆς πολιτείας ἐνῶ οί κληρικοί ἔξω στήν πλατεῖα! Αυτό τό συνονθύλευμα τῶν χειρότερων στοιχείων τριῶν περιόδων τῆς ἱστορίας μας ὑπονομεύει αὐτό πού χαιρόμαστε νά διαφημίζουμε ὡς μυσταγωγική ὀρθοδοξη λατρεία.

Τό τελικό ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν ὑπῆρξε ἡ ἐλάττωση τῆς πίστεως, ἀφοῦ τά μάτια τῆς πίστεως εἶναι ὁ ἐξοπλισμός ἐκεῖνος πού ἐπιτρέπει στόν πιστό νά διακρίνει ὅ,τι δέν βλέπουν οί ἄλλοι, δηλαδή τήν ἤδη ἐλθοῦσα καί συνεχῶς ἐρχομένη Βασιλεία του Θεοῦ. Την ἐλάττωση τῆς πίστεως ἀκολούθησε, ὅπως ἦταν αναμενόμενο, ἡ ἐξασθένηση του βιώματος μνήσεως. Ἀγκυροβολήσαμε δηλαδή στόν κόσμο καί ἐγκλωβισθήκαμε στά αἰσθητά, ἐπειδή κατανοήσαμε ουσιοκρατικά τή διάκριση ἱεροῦ καί βέβηλου. Η διάκριση εἶναι υπαρκτή ἀλλά στηρίζεται στο ἀνθρωπολογικό γεγονός τῆς ἐπιθυμίας καί ὄχι στη φύση των πραγμάτων. Ὅλα ἐτοῦτα συνιστοῦν ἔκπτωση τοῦ ὀρθοδόξου φρονήματος ἀφοῦ ἡ λατρεία το καθορίζει σχεδόν δεσμευτικά.

Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου δηλαδή ἔπρεπε νά ἐπινοηθῆ κάτι 'ἰδιαίτερο' ἀντί νά ἀγιάζεται τό φυσικό. Ἡ στάση αὐτή, παρά τό εὐλαβές τῆς κίνητρο, ὀδήγησε τήν ἐκκλησιαστική αὐτοσυνειδησία σέ ἰδρυματισμό, ὁ ὁποῖος ἀπέχει πλέον ἐλάχιστα ἀπό τήν μουσειοποίηση. Ὅταν λοιπόν ἡ ἀποκρυστάλλωση τῶν λατρευτικῶν μορφῶν ἀντιμετωπίζεται ὡς ἄνωθεν δεδομένη καί καταβᾶσα ἐξ οὐρανοῦ, ὡς ἔργο θεωμένων καί γι' αὐτό στό ἐξῆς ἀνέγγιχτο, καί ὡς κατακτήσασα πλέον τήν τελειότητα, δηλαδή ἔξω ἀπό τό ἱστορικό τῆς πλαίσιο καί τίς περιπέτειές του, τότε οί προϋποθέσεις γιά μιά δημιουργική συζήτηση ἐξασθενοῦν δραματικά.

Ἡ μαγική εὐσέβεια δέν ἀποτελεῖ «προνόμιο» μόνο τῶν ὀλιγογραμμάτων καί τῶν περιθωριακῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Δυστυχῶς ἐμφανίζεται μέ πολύ πιό ἐξευγενισμένη μορφή και σε θεολογικούς κύκλους ὡς δῆθεν τό ἀπόσταγμα τῆς εὐλάβειας, ὡς ἡ «μυστικιστική» ἐκδοχή τῆς λατρείας μας, ὡς ἡ πεμπτουσία της Ορθοδοξίας. Χαρακτηριστικοί ἀλληλοδιάδοχοι καρποί αὐτῆς τῆς θλιβερῆς ἐξέλιξης, οἱ οποίοι συνέβαλαν στην περαιτέρω ἐμπέδωση της μαγικής εὐσέβειας, ὑπῆρξαν μεταξύ ἄλλων ἡ ἐξάλειψη τοῦ νοήματος τῆς Μικρῆς Εἰσόδου ὡς κίνησης πρὸς τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ κατάργηση τῆς συλλογικῆς προσευχητικῆς μνημόνευσης τῶν ὀνομάτων μετά τόν καθαγιασμό τῶν Τιμίων Δώρων και ἡ μεταφορά τους στην προσκομιδή ὡς ἀπλή ἀνάγνωση-εκφορά, ἡ ἀνύψωση τοῦ τέμπλου, ἡ ἀπαγόρευση εἰσόδου λαϊκῶν στό Ἱερό Βῆμα, ἀργότερα ὁ περιορισμός τῆς ἀπαγορεύσεως μόνο στίς γυναῖκες (διάκριση που συνεχίζεται ἀκόμη και κατά τον σαραντισμό βρεφῶν), ἡ ἀποσιώπηση τῶν εὐχῶν τῆς λειτουργίας, ἡ κατάργηση της συμφαλμωδίας, τό κλείσιμο τῆς Ὁραίας Πύλης μετά τη Μεγάλη Εἴσοδο κ.ο.κ.

Πάλι ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν θά καταγγεῖλει θαρραλέα: «Υποσυνείδητα, αὐτό τό ὕφος ἀποκρύπτει καί προσβάλλει τό νόημα τῆς Λειτουργίας, τῆς Ἐκκλησίας, τῆς πίστεως, καί τό ἀντικαθιστᾷ μ' ἓνα εἶδος γενικευμένου 'αἰσθήματος'... Ἕνας πανικόβλητος, ἄν καί ἀσυνείδητος φόβος γιά κάθε 'νόημα'...⁴ Ὑπάρχει μιᾶ ἀπόλυτη (δέν ὑπερβάλλω) ρήξη ἀνάμεσα στό περιεχόμενο (αὐτό πού διαβάζεται, ψέλνεται, αὐτό πού τελεῖται) καί στήν ἀντίληψη πού ἔχει γι' αὐτό ὁ προσευχόμενος λαός. Ὑπάρχει ἓνας ὑποσυνείδητος φόβος μήπως ἀνακαλύψεις ξαφνικά πῶς τά πάντα ἔχουν νόημα. Ἀλλά 'εὐτυχῶς' τά πάντα καλύπτονται..., κλείνονται ἀπό τίς πόρτες, τούς τοίχους καί τίς κουρτίνες τοῦ τέμπλου, ἀμβλύνονται καί 'ἐξημερώνονται' ἀπό ἀκίνδυνα ἔθιμα καί παραδόσεις, γεμάτοι ὑπερηφάνεια πῶς ὅλα αὐτά τά 'διατηρήσαμε καί τά διαφυλάξαμε' (Τί ὅμως;)⁵ Ἡ πλέον τρομακτική πτυχή τῆς σύγχρονης Ὁρθοδοξίας: τά λόγια δέν

⁴ *Ἡμερολόγιο*, ἐκδ. Ἀκρίτας, 2002, σ. 188.

⁵ Ὡ.π., σ. 231.

δεσμεύουν, εἶναι ἀνακόλουθα, εἶναι μέρος τοῦ τελετουργικοῦ».⁶

Ἀπόλυτα εὐλογες συνέπειες ὄλες αὐτές τῆς ἀλλοίωσης τοῦ φρονήματος. Ἡ εὐλάβεια δέν τροφοδοτεῖται πιά ἀπό τά νοήματα τῶν ἱερῶν κειμένων, τά διαχωριστικά ὅρια μεταξύ πιστῶν καί ἀβαπτίστων ἔφυγαν ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ ναοῦ καί μεταφέρθηκαν στό τέμπλο γενόμενα ἔτσι ὅρια μεταξύ «θεουμένων» καί «καθαιρομένων», ἡ θεραπευτική πνευματικότητα ἀντικατέστησε τήν ἐκκλησιολογία, ἡ ἔγνοια γιά «κατορθώματα» ἀρετῆς ἐκτόπισε τό ἄθλημα τῆς ἀγάπης καί ἐνότητας, δηλαδή τόν κατ' ἐξοχήν εἰκονισμό τῆς Βασιλείας κ.π.ἄ. Ἐτσι τό Σῶμα τῶν πνευματεμφόρων «χριστῶν Κυρίου», εικόνων ἤδη του Θεοῦ που αγιάσθηκαν με τα εισαγωγικά μυστήρια, μετατράπηκε σέ σύνολο πιστῶν πού «ιεροποιοῦνται» ἀπό τόν «εἰδήμονα» κληρικό.

Ἔχει παρεμβληθῆ "κάλυμμα" στή νοοτροπία μας μέσα ἀπό τό ὁποῖο διαθλάται ἡ κατανόηση τῶν Πατέρων. Ο Σμέμαν περιγράφει τήν διαδικασία ἀλλοίωσης: "Εἶναι σπουδαῖο νά τονίσουμε ὅτι ἐκεῖνο πού ἄλλαξε δέν ἦταν ἡ Λατρεία καθεαυτήν στό ἀντικειμενικό της περιεχόμενο καί τήν Τάξη, ἀλλά μᾶλλον ὁ τρόπος κατανόησης καί βίωσης της... Ἡ σύναξη τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Γραφή, τό Κήρυγμα, ἡ Προσκομιδή, ἡ Ἀναφορά καί τελικά ἡ Κοινωνία- αὐτή ἡ δομή τῆς Εὐχαριστίας παραμένει ἀναλλοίωτη. Ἄλλ' ἐάν πάρουμε ξεχωριστά καθένα ἀπό τά ἀναλλοίωτα αὐτά στοιχεῖα καί παρακολουθήσουμε τήν ἐπιμέρους ἐξέλιξή τους, θά διαπιστώσουμε ὅτι μπαίνουν προοδευτικά σ' ἓνα καινούριο "πλαίσιο" κι ἐπικαλύπτονται μέ τελετουργικές πράξεις, πού ἔχουν σκοπό νά τονίσουν τή "μυστηριολογική" τους οὐσία. Ὅ,τι χαρακτηρίζει ἰδιαίτερα τή διαδικασία αὐτή εἶναι ἡ βαθμιαία μεταμόρφωση τῆς κύριας ἔννοιας τῆς σύναξης τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπό τίς ἀρχαῖες μαρτυρίες προκύπτει μέ σαφήνεια ὅτι οἱ πρῶτοι χριστιανοί βίωναν τή σύναξη τῆς Ἐκκλησίας ὡς τήν πρώτη συστατική πράξη τῆς Εὐχαριστίας, ὡς τήν ἀρχή καί ἀπαραίτητη προϋπόθεση γι'

⁶ Ὁ.π., σ. 272. Για μια διεξοδική ἀνάπτυξη τῆς κρίσιμης σημασίας τῆς κατανόησης τῶν λατρευτικῶν κειμένων βλ. π. Βασιλείου Θερμοῦ «Σύνεσις» καί «παράνοια»: γιά τή μετάφραση τῆς λατρείας μας, εκδ. Γρηγόρη, 2007.

αυτήν... Κατά τή βυζαντινή ἐποχή ἡ ἔμφαση μεταφέρθηκε σταδιακά ἀπό τή σύναξη τῆς Ἐκκλησίας στήν ἀποκλειστική καί πράγματι αὐτόνομη σημασία τοῦ κλήρου ὡς λειτουργοῦ τοῦ Μυστηρίου. Τό Μυστήριον ἐτελεῖτο ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ καί γιά τόν ἁγιασμό του- ἀλλ' ἔπαυσε νά θεωρεῖται ὡς ἡ κατεξοχήν πραγμάτωση τοῦ λαοῦ σέ Ἐκκλησία.

Ἐνα ἀπό τά τελικά στάδια αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης θά μπορούσε νά εἶναι ἡ μεταφορά τῆς ὀνομασίας "ἱερές θύρες" ἀπό τήν κύρια εἴσοδο τοῦ ναοῦ στήν εἴσοδο τοῦ εἰκονοστασίου, ἀπ' ὅπου ἀπαγορεύεται νά περάσει ἄλλος ἐκτός ἀπό τούς χειροτονημένους... Στήν πρακτική τῆς μετάδοσης τῆς Θείας Κοινωνίας μπορεῖ κανεῖς πράγματι νά μιλήσει γιά μιᾶ "ἐπανάσταση", ἀφότου ἡ ἀντίληψη περί Θείας Κοινωνίας ὡς μιᾶς ὑπόθεσης προσωπικῆς ἐπεσκίασε τήν ἀρχική ἐκκλησιολογική καί λειτουργική τῆς σημασία. Σέ θεολογικό ἐπίπεδο ἡ μυστηριολογική αὐτή λειτουργική εὐσέβεια ἐκφράζεται κυρίως μέ τήν ἰδέα τοῦ καθαγιασμοῦ ἢ τῆς μύησης, ἡ ὁποία στή βυζαντινή σκέψη ἀναδείχτηκε σέ κύρια, ἂν ὄχι καί μοναδική ἐκκλησιολογική κατηγορία... Ἡ ἰδέα τοῦ καθαγιασμοῦ στήν ἀρχαία Ἐκκλησία ἦταν ἡ συνέχιση καί μεταφορά τῆς παλαιοδιαθηκικῆς ἰδέας περί καθαγίασης ὡς θείας ἐκλογῆς καί καθιέρωσης στή διακονία τοῦ Θεοῦ καί ὄχι ἡ μυστηριολογική ἀντίληψη περί μύησης ὡς μιᾶς προοδευτικῆς ἀνάβασης τῶν βαθμῶν ἑνός ἱεροῦ μυστηρίου. Ἀλλ' ἦταν αὐτή ἀκριβῶς ἡ δευτέρη ἀντίληψη πού ἄρχισε σταδιακά νά διαπερνᾷ τή βυζαντινή συνείδηση, ὥσπου τελικά ἐπιβλήθηκε. Φυσικά, συνδεόταν στενά μέ τή νέα θεώρηση τῆς Λατρείας ὡς ἑνός καθαγιαστικοῦ Μυστηρίου, ὡς ἑνός μέσου ἀνύψωσης, διαμέσου τῆς μύησης, ἀπό τό βέβηλο στό ἅγιο, ἀπό τό ὑλικό στό πνευματικό, ἀπό τό ἐγκόσμιο στό ὑπερκόσμιο... Ἀρχικά αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ καθιέρωση ἀναφερόταν σ' ὀλόκληρη τήν Ἐκκλησία, σ' ὅλους τούς πιστούς. Γιά τόν Διονύσιο τόν Ἀρεοπαγίτη ὅλοι εἶναι ἱερωμένοι, σέ ἀντίθεση μ' ἐκείνους πού δέν ἀνήκουν στήν Ἐκκλησία, τούς ἀνίερους. Τό Βάπτισμα καί τό Χρῆσμα ὀρίζονται λοιπόν ὡς 'καθιερωτικά' Μυστήρια... Στό φῶς τῆς νέας θεωρίας ἡ πλειονότητα αὐτῶν πού θεωροῦνταν πρῖν

‘ιερωμένοι’, τώρα είναι ‘άνιεροι’. Έχοντας γίνει ένα Μυστήριο ή Λατρεία άρχισε επίσης νά τελείται από μνημένους, άρχισε ν’ απαιτεί μιά ειδική μύηση. Απομακρύνθηκε από τό άνιερο όχι μόνο ‘ψυχολογικά’, άλλ’ επίσης καί στήν έξωτερική της οργάνωση. Η άγία τράπεζα καί τό ιερό έγιναν ό χώρος της καί από τήν πρόσβαση στό ιερό αποκλείστηκαν οί άμύητοι”.⁷

Ο Σμέμαν εδώ βρίσκεται σε συμφωνία και αρμονία με τις πηγές. Κάθε αγωνιζόμενος πιστός χαρακτηρίζεται στα αρεοπαγίτικα κείμενα (και αλλού) ιερός. Άνιεροι κατ’ αρχήν είναι οί άβάπτιστοι: “Ο ιεράρχης δέν διαβάζει συγχωρητική εϋχή στους άνιέρους κεκοιμημένους”.⁸ Ακόμη καί όσοι βρίσκονται σέ καθεστώς μεάνοιας καί έξωεκκλησιασμοϋ: “Άνιερος τάξις είναι οί ενεργούμενοι από πάθη. Δέν επιτυγχάνεται τώρα ή ακρίβεια τής διάκρισης καί τής διαφορᾶς αϋτῶν τῶν ανθρώπων”.⁹ Ιεροί είναι όσοι εντάσσονται στήν “ιεραρχία” (κατά τά αρεοπαγίτικά), δηλαδή στήν Έκκλησία. “Οί πανιέροι καί φιλοθεάμονες ιερουργοί τῶν πανιέρων, παρατηρώντας μέ άγνή διάθεση τήν πανάγια τελετή, ύμνοϋν μέ καθολική ύμνολογία τήν αρχή πού πράττει καί δίνει τά αγαθά, αϋτή πού μάς έδειξε τίς σωτηριώδεις αϋτές τελετές, ιερουργώντας τήν ιερή θέωση εκείνων πού τελειοποιοϋνται”.¹⁰ Μάλιστα, από τα σπουδαία αϋτά κείμενα ονομάζονται οί πιστοί «πανιέροι» και λογίζονται συνιερουργοί τής Λειτουργίας!

Ακρως χαρακτηριστικό παρουσιάζεται το γεγονός ότι τον 4^ο αιώνα ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος δηλώνει: “Έως ότου είσαι κατηχούμενος είσαι στά πρόθυρα τής εϋσεβείας. Πρέπει νά εισέλθης μέσα, νά διαβῆς τήν αϋλή, νά ατενίσης τά άγια, νά σκύψης στά Άγια τῶν Αγίων, νά συναναστραφῆς μέ τήν Άγία

⁷ πρωτ. Αλεξάνδρου Σμέμαν *Η Έκκλησία προσευχομένη*, έκδ. Άκρί τας, 1991, σ. 147-151. Βλ. π. Βασιλείου Θερμού *Το ξεχασμένο μυστήριο: εκκλησιολογικές συνέπειες του Αγίου Χρίσματος*, έκδ. Γρηγόρη, 2003.

⁸ *Περί τῆς έκκλησιαστικῆς ιεραρχίας*, ζ', ΙΙΙ, 7, εἰ σαγωγή - μετάφραση- σημειώσεις Ίγνάτιος Σακαλής, έκδ. Πουρναρᾶ, 1985, σ. 159.

⁹ Άγί ου Μαξί μου *Σχόλια εἰς τόπερί έκκλησιαστικῆς ιεραρχίας*, ΕΠΕ 14Ε, 373.

¹⁰ *Περί τῆς έκκλησιαστικῆς ιεραρχίας*, γ', ΙΙΙ, 7, εἰ σαγωγή - μετάφραση- σημειώσεις Ίγνάτιος Σακαλής, έκδ. Πουρναρᾶ, 1985, σ. 69. “Καθολική εἶ πε τήν ύμνολογία ἡ έπειδή τήν ψάλλουν ὄλοι, ἡ έπειδή ψάλλεται γιά χάρη ὄλων” (σ. 25).

Τριάδα"¹¹. Με άλλα λόγια, ο λαϊκός εισέρχεται στην πληρότητα τῆς υίοθεσίας μέ τά εισαγωγικά Μυστήρια. Αντίθετα, στην ε' εὐχή του εὐχελαίου, συνταχθείσα κατά τον 13^ο αιώνα, ο ιερέας συντετριμμένος ευχαριστεί τον Θεό που τον αξίωσε του προνομίου να δει «το πρόσωπον της αγίας ἀναφοράς» και να εισέλθει στα Ἁγία των Ἀγίων! Εκεί όπου ο Ἅγιος Γρηγόριος εννοούσε να παρευρίσκονται ὅλοι οι πιστοί! Πόσα μεσολάβησαν σε αυτά τά χίλια χρόνια! Την ιστορικής σημασίας αυτή μετατόπιση που συντελέσθηκε στα βυζαντινά χρόνια, η μεν Τουρκοκρατία παγίωσε, η δε τυπογραφία διέδωσε περαιτέρω καθώς οδήγησε σε τυποποίηση και γενίκευση των λατρευτικῶν συνηθειῶν και κειμένων.

Ἀνάλογες φθορές ὑπέστη τό φρόνημα καί ὡς πρός τήν ἐκλεκτή μερίδα τοῦ μοναχισμοῦ. Μέσα στήν εὐφορία ἀπό τήν πρόσφατη ἀριθμητική ἀνθησή του θεωρήθηκε ἀπό ἀρκετούς ὡς ταυτόσημος μέ τή σωτηρία ἐνῶ γιά τούς ἐγγάμους ἐπιφυλάχθηκε συγκατάβαση, ὡς μέτρο τῆς ἀλήθειας στά ἐκκλησιαστικά καί δογματικά ζητήματα, ὡς ὑπεράνω τῆς Ἐκκλησίας ἐν γένει. Ἀπόλυτα εὐλογο να ἔχουμε στη συνέχεια τις προβληματικές μοναχικές κλίσεις καί τήν ἐξ ἴσου νοσηρή διαποίμανσή τους, γεγονός πού συντελεῖ σέ πλήθος προσωπικῶν δραμάτων.

Ὅπως ἀντιλαμβάνεσθε, μιῶ πρωτίστως γιά ἀμαρτήματα φρονήματος μέ ἐπιπτώσεις στούς θεσμούς καί ὄχι γιά ἀτομικές ἀστοχίες. Δυστυχῶς ἡ στάση τῆς πλειονότητας τῶν καλοπροαιρέτων πιστῶν εἶναι ἡ ἀντίθετη. Στερούμενοι θεολογικῶν κριτηρίων, ὀδυνῶνται μέν γιά τήν ταλαιπωρία τῆς Ἐκκλησίας καί τήν φτωχή παρουσία της ὡς ζύμης μέσα στόν κόσμο, ἀλλά τίς ἀποδίδουν στά πάθη τῶν μελῶν καί στελεχῶν της. Κατ' αὐτούς, ἂν ἕνας κληρικός ὑποπέσει σέ σοβαρά ἀμαρτήματα φταίει ἀποκλειστικά ὁ ἴδιος καί ὄχι ὁ νοσηρός τρόπος ἀνάδειξης του στήν ἱερωσύνη καί στά διάφορα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα, τά ὁποῖα οὐσιαστικά ἀνέλαβε ἀποίμαντος, ἤ μᾶλλον μέ θεσμούς (ὀφφίκια κ.ἄ.) οἱ ὁποῖοι εὐνοοῦν σκανδαλωδῶς τήν κενοδοξία καί τήν ἀπουσία

¹¹ Ἅγι ου Γρηγορί ου Θεολόγου Λόγος μ' (εἰς τό Ἅγιον Βάπτισμα), 16, ΕΠΕ 4, 309-311.

αυτογνωσίας. Αν ένας μοναχός «πετάξει τά ράσα» χρεώνεται τό κόστος τῆς «προδοσίας» μέσα σέ μιά ἐφιαλτική μοναξιά καί ἀπομόνωση· μέ ποιιά στρεβλή θεολογία, νεοπλατωνική ή κληρικαλιστική ενδεχομένως, αἰσθάνθηκε μοναχική κλίση καί στή συνέχεια ποιμάνθηκε δέν ἀπασχολεῖ κανένα. Τό ἠθικολογικό κριτήριό ἔχει τόσο πολύ γενικευθῆ ὥστε τό ὄραμα πολλῶν εὐλαβῶν ἀνθρώπων συμπυκνώνεται στήν ἀνάδειξη στό ἐπισκοπικό ἀξίωμα κάποιων ἀγίων οἱ ὁποῖοι ἐπιτέλους θά βάλουν τάξη στό ἐκκλησιαστικό σῶμα.

Στήν πραγματικότητα τό ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει. Ὅταν ξεπέφτει τό φρόνημα ἀλλοιώνεται καί τό ἦθος. Ὅταν λαμβάνουν χώρα (ἀργά, γί' αὐτό ἀνεπαίσθητα) ἀλλοιώσεις στή φανέρωση τῆς ἀλήθειας, τότε τό ἀτομικό πεδίο παραμένει ἀνοχύρωτο ἀπέναντι στίς ἐπιθέσεις τοῦ πονηροῦ, ἀφοῦ ὁ πνευματικός του ἀγῶνας δέν ὑποστηρίζεται ἀπό τήν κοινή ἀγωνία τοῦ συλλογικοῦ, δηλαδή ἀπό μιά ρωμαλέα ἐκκλησιολογία. «Ἡ ἀρετή εἶναι γιά τήν ἀλήθεια καί δέν εἶναι ἡ ἀλήθεια γιά τήν ἀρετή», μάς θυμίζει ὁ ἅγιος Μάξιμος.¹²

Σά νά μὴν ἀρκοῦσε ἡ γηγενῆς φθορά ἦλθαν καί οἱ δυτικές εἰσβολές. Στά χρόνια τῆς λατινοκρατίας καί τῆς τουρκοκρατίας (6 μέ 7 αἰῶνες!, γιά νά μὴν ξεχνιόμαστε) ἡ στρέβλωση τῆς θεολογίας ἔγινε πλέον ρητή καί ἀπροκάλυπτη, ἐδραιώνοντας τό νομικισμό καί τόν Θεό τοῦ φόβου, τόν κληρικαλισμό καί τήν ἀπουσία ὀρθόδοξης διδαχῆς, τόν αἰσθητισμό καί τήν πολιτισμική λατρεία. Ἀλλά ἐπ' αὐτοῦ δεν θα μακρύνουμε τον λόγο διότι ἔχουν γραφτῆ πολλά. (Μάς εἶναι πάντα ευκολώτερο να ἐπισημαίνουμε τα δεινά που μάς προκάλεσαν οἱ ἄλλοι καὶ ὄχι ἐκεῖνα που κατεργασθήκαμε οἱ ἴδιοι...)

Ἔτσι λοιπόν, ἡ χρόνια διάβρωση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος δημιούργησε ἀντιστάσεις ἀπίστευτης ἀντοχῆς. Ὅταν ἀναρίθμητες γενιές ἀνατρέφονται μέ ἐσφαλμένη θεολογία, αὐτή περνᾷ «μέσα στά κύτταρά τους», γίνεται ἡ ἀναπνοή τους, ὁ πυρήνας τῆς ταυτότητάς τους. Θυμᾶμαι ὁσάκις στά εικοσιτέσσερα χρόνια τῆς ἱερατικῆς μου διακονίας προσπαθοῦσα νά μετακινήσω πιστούς πού ἔρχονταν γιά

¹² Κεφάλαια θεολογικά καί οἰκονομικά, δεύτερη ἑκατοντάδα, α', ΕΠΕ 15Δ, 77.

έξομολόγηση από δήθεν «παραδοσιακές» θέσεις, αλλά έσφαλμένες και άντορθόδοξες, είχα τήν αίσθηση ότι σπρώχνω ένα βουνό. Ο πιστός πού μένει καθιστός στον καθαγιασμό τών Τιμίωv Δώρωv αλλά άδημονεί νά δει τήν άρτοκλασία και νά ακούσει τά όνόματά τής οικογένειάς του, δέν έχει λόγο νά θεωρήσει τήν άγάπη και τή συγχώρεση ως πιο ούσιώδη από τό άν ήπιε γάλα τήν Τετάρτη.

Μια από τις ποικίλες μορφές των αντιστάσεων αυτών είναι ο κληρικαλισμός, υιοθετούμενος από κληρικούς και λαϊκούς αδιακρίτως. Όταν απολεσθή η αίσθηση ιερότητας των μελών της Εκκλησίας απαιτούνται κατ' ανάγκην διαμεσολαβητές. Έτσι μειώνεται η αίσθηση προσωπικής ευθύνης και το σκάφος της Εκκλησίας πορεύεται ως υπόθεση ολίγων ειδημόνων. Με το αίτημα για κατάργηση των διαμεσολαβήσεων δεν εισηγούμαστε την (προτεσταντική) εξίσωση όλων των μελών της Εκκλησίας, ούτε την ιερωσύνη κατ' ανάθεσιν την οποία επιχείρησαν. Ενοούμε απλά πως δεν υπάρχει κάποια οντολογική διαφορά της ιερωσύνης. Οι προτεστάντες αδελφοί μας αγωνίσθηκαν να καταργήσουν τις διαμεσολαβήσεις με επιτυχία αλλά απέτυχαν στον τελικό στόχο που είναι οι καρποί της θέωσης και του αγιασμού, και τούτο διότι δεν διέθεταν τη θεολογία του Χρίσματος!

Στη σημερινή λειτουργική ευλάβεια (με τις καλύτερες προθέσεις, εννοείται) είναι έγγενεις και ευδιάκριτες οί «άμαρτίες» του παρελθόντος. Απέναντι σε αυτήν η θεολογική αναγέννηση πασχίζει φιλότιμα για κριτήρια. Ο Σμέμαν τόλμησε να γράψει πως ή λειτουργική ευλάβεια είναι δυνατό να γίνει αντίπαλος του εκκλησιαστικού φρονήματος, όταν δηλαδή μουσειοποιεί. Ο μακαριστός π. Δημήτριος Στανιλοάε γράφει έμπνευσμένα: «Είναι άνεπαρκής εκείνη ή θεολογία πού συνίσταται από μία κατά γράμμα επανάληψη τών λέξεων και τών τύπων του παρελθόντος. Είναι επιβλαβής ή θεολογία πού κλείνεται στους τύπους ενός ξεπερασμένου συστήματος, συγχέοντάς τους μέ τήν ίδια τήν Αποκάλυψη, όπως έκανε ή καθολική θεολογία κατά τήν διάρκεια πολλών αιώνων επαναλαμβάνοντας σχολαστικούς τύπους... Αυτή ήταν μία

θεολογία πού ἐμπόδιζε κάθε πνευματική ἀναζωογόνηση καί κάθε ἐκκλησιαστική πνευματική πρόοδο, πού εἶχε χάσει κάθε δυναμικό νόημα, ἀντικατοπτρίζοντας μία στατική καί ἐξωτερική τάξη πού τήν πίστευε τέλεια. Αυτό σημαίνει ἔλλειψη εὐθύνης ἀπέναντι στούς πιστούς τῆς ἀντίστοιχης ἐποχῆς, ἐπομένως ἀπέναντι στό καθῆκον της νά ἐργάζεται γιά τή θρησκευτική ἀναζωογόνηση τῆς ἐποχῆς της... Ἡ θεολογία αὐτή ἦταν ἔνοχη γιά μιά τριπλή ἔλλειψη πιστότητας: ἀπέναντι στόν ἀπέραντο χαρακτήρα τῆς Ἀποκάλυψης, ἀπέναντι στόν σύγχρονο κόσμο καί ἀπέναντι στό μέλλον».¹³

Σύμφωνα με τον π. Στανιλοάε ἐδώ τα κριτήρια γιά μια ανανεωτική κίνηση εἶναι ἡ «πνευματική ἀναζωογόνηση», ἡ ἀπόρριψη των ἐξωτερικῶν τύπων ὅταν ἔχουν καταντήσει στατικοί, ἡ «εὐθύνη ἀπέναντι στούς πιστούς τῆς ἀντίστοιχης ἐποχῆς». Ἀς δούμε το θέμα της λειτουργικῆς γλώσσας πού φαίνεται νά ἔχει ωριμάσει πιά. Προσωπικά μου εἶναι σαφές πως ἡ κίνηση γιά μετάφραση υπακούει καί στα τρία ὡς ἄνω κριτήρια. Κάποιοι ἀντίθετα φαίνεται νά ἔχουν ὡς ζητούμενο τήν «ιερότητα» πού αποπνέει ἡ ἀρχαιότητα τῶν λόγων τῆς Λατρείας ἐπειδή, ὅπως εἶδαμε, ἔχασαν τήν αἴσθηση τῆς πραγματικῆς ιερότητας τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ὅμως ὅση ιερότητα καί κῦρος ἔχουν τό διαθέτουν οἴκοθεν, ἀπό τή ζωογόνο αὐρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πού διατύπωσε τά θεῖα νοήματά τους. Ἐμεῖς ἀρκεῖ νά ἀφήσουμε τά νοήματα νά δράσουν ἀνεμπόδιστα στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, κάτι πού σήμερα δέν γίνεται λόγω τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος. Ὁ Χριστός δήλωσε ἀπερίφραστα «Τά ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν πνεῦμα ἐστὶ καὶ ζωὴ ἐστὶ» (Ἰω. 6: 63), ἐννοώντας τά λόγια πού ἐξέφερε στά ἀραμαϊκά καί τά ὁποῖα ἐμεῖς τώρα ἀπολαμβάνουμε στά ἑλληνικά! Αὐτό πού δίνει πνεῦμα καί ζωὴ στά ἱερά λόγια εἶναι τά νοήματά τους, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν γλῶσσα στήν ὁποία εἶναι γραμμένα ἢ μεταφρασμένα. Φυσικά ἐμεῖς ἔχουμε χρέος καί ἀποστολή νά διευκολύνουμε καί νά στηρίξουμε τήν καρποφορία τους.

¹³ πρωτ. Δημητρίου Στανιλοάε *Θεός, ὁ κόσμος καί ὁ ἄνθρωπος*, ἐκδ. Ἄρμός, 1990, σ. 147.

Μία Λατρεία σέ ἀρχαῖο ἰδίωμα οὐσιαστικά ἀπαγορεύει στόν πιστό νά κοινωνήσει ἄμεσα μέ τό κείμενο καί νά ἀλλοιωθῇ ἀπ' αὐτό, ὅπως γιά παράδειγμα ὁ Μέγας Ἀντώνιος ἀπό τό εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα πού ἄκουσε. Δέν θά πρόκειται πάντοτε γιά «καλήν ἀλλοίωσιν» (ἄλλωστε καί κληρικοί δέν ὑπῆρξαν ἄτρωτοι ἀπό αἵρετικές παρερμηνεῖες τοῦ εὐαγγελίου), ἀλλά τό ἐνδεχόμενο μιᾶς τέτοιας καλῆς ἀλλοιώσεως γίνεται πολύ πιθανότερο σέ μιᾶ τέτοια «κατά πρόσωπο» ἐπαφή.

Κατ' ἐμέ, χρειάζεται νά μᾶς ἀπασχολήσει τό φαινόμενο κατά τό ὁποῖο ποταμοί κηρύγματος ἐκπέμπονται ἐπί χρόνια σέ ἑκατοντάδες ναούς χωρίς ἱκανοποιητικά ἀποτελέσματα στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων. Ἄν τό κήρυγμα καλεῖται νά ἀντικαταστήσει τή Λατρεία ὡς πρὸς τήν ἐπίδραση στήν πνευματικότητα τῶν Χριστιανῶν, τότε ἀπλῶς παρεμβαίνουμε αὐτόκλητοι μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπων καταργώντας οὐσιαστικά τήν ἄμεση λατρευτική σχέση τους. Μέ λίγα λόγια: ἂν ἡ Λατρεία δέν ἐπιδρᾷ στήν ψυχή οὔτε τό κήρυγμα μπορεῖ νά τό κάνει.

Το μεγάλο θέμα της μετάφρασης απλῶς το θίγω επειδή προσφέρεται για να διακρίνουμε μια επιχειρηματολογία η οποία έχει λησμονήσει τις προϋποθέσεις ιερότητας του πιστού. Ιερή είναι κατά βάσιν η προσευχή του ανθρώπου και κατ' επέκταση κάθε γλώσσα στην οποία την διατυπώνει. «Τι γαρ μείζον, το δῶρον ἢ το θυσιαστήριον το αγιάζον το δῶρον;» (Ματθ. 23: 19).

Ἡ δυνατότητα νά ἐπενεργήσουν τά λόγια τῆς Λατρείας ἀπ' εὐθείας στίς ψυχές τῶν πιστῶν πηγάζει ἀπό δύο βασικές αιτίες οι οποίες και ἐγκαθιδρύουν τήν ιερότητά τους: ἀφ' ἑνός ἀπό τήν ἔμφυτη σέ ὅλους δίψα γιά τόν Θεό, οἰκουμενική δωρεά Του καί συστατικό τοῦ κατ' εἰκόνα, καί ἀφ' ἑτέρου ἀπό τήν πρόσθετη εὐλογία τῆς ἐγκατοικήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν καρδιά τοῦ βαπτισμένου καί χρισμένου πιστοῦ. Τά δύο αὐτά στοιχεῖα ἐγκαινιάζουν ιερατικές λειτουργίες και ιερατική αποστολή. Να θυμίσουμε δε πως η αυτοσυνειδησία της ιερότητας αὐτῆς εἶναι ἀσκητική, ἀφοῦ με τήν ἀμελή και ἐμπαθή ζωή παύει νά καρποφορεῖ ὁ σπόρος τοῦ Χρίσματος.

Αντίθετα σήμερα βιώνουμε την εκκλησιολογική αχρήστευση του πιστού, ο οποίος στερείται την ένταξή του στο λατρευτικό διάλογο. Μέ τον τρόπο αυτό εξωθείται σε ψυχολογική απομάκρυνση από την κοινότητα και μόνωση κατά την ώρα της Λατρείας, όποτε ή συλλογική πράξη της Λατρείας εκπίπτει σε ατομικό ψυχολογισμό (στήν καλύτερη περίπτωση προσευχή κατ' ιδίαν, αλλά άσχετη με τά λόγια της ακολουθίας). Όταν ο νοῦς μας δέν τρέχει άλλου τό πολύ-πολύ νά προσευχόμαστε κατά τή Λατρεία, αλλά δέν προσευχόμαστε μαζί μέ τήν Λατρεία, δέν αποτελοῦν τά λόγια τῆς Λατρείας τήν προσευχή μας.

Σχολιάζοντας ο άγιος Ἰωάννης ο Χρυσόστομος τόν μη' ψαλμό καί συγκεκριμένα τόν στίχο «Ἐνωτίσασθε πάντες οί κατοικοῦντες τήν οἰκουμένην... ἐπί τό αὐτό πλούσιος καί πένης» γράφει: «Πρόκειται τώρα νά πεῖ ο προφήτης σπουδαῖα καί απόρρητα πράγματα... Εἶδες εὐγένεια Ἐκκλησίας; Διότι πῶς δέν εἶναι εὐγένεια ὅταν δέν διαχωρίζει τόν ἀκροατή μέ τά αξιώματα, ἀλλ' ἐξ ἴσου διασπείρει ὅλη τή διδασκαλία καί παρέχει τήν ἴδια τράπεζα καί στόν πλούσιο καί στόν φτωχό;... Ἄς εἶναι κοινή ή συγκέντρωση, κοινός ο λόγος, κοινή ή ἀκρόαση...».¹⁴ Η θαυμαστή αὐτή πνευματική κοινοκτημοσύνη εἶναι το ἀποτέλεσμα, καθώς και η πανηγυρική διακήρυξη, της διπλῆς ιερότητος των μελών της Εκκλησίας.

Ἡ συζήτηση γιά τή μετάφραση τῆς Λατρείας εἶναι ιδιαίτερα χρήσιμη διότι ἀποκαλύπτει τά προβλήματα τῆς εκκλησιολογίας μας. Αναζητοῦμε τήν ιερότητα ἔξωθεν καί μᾶς εἶναι ἀδύνατο νά διανοηθοῦμε πῶς ή ιερότητα βρίσκεται στόν ἴδιο τόν ἀνθρωπο-ναό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί στήν ὁποιαδήποτε γλῶσσα πού αὐτός χρησιμοποιεῖ. Τό θλιβερό αὐτό φαινόμενο ἀποτελεῖ καρπό τῆς μακραίωνης ἰδρυματοποιήσεως τῆς Ἐκκλησίας μας καί τῆς λησμοσύνης τῆς δυναμικῆς που γεννουν μέσα του τόσο καί η Δημιουργία ὅσο καί το Ἅγιο Χρίσμα. Μέ λίγα λόγια ἀποϊεροποιήσαμε τή ζωή μας καί γι' αὐτό ψάχνουμε γιά γλωσσικά δεκανίκια, γιά τεχνητές ἐνέσεις ιερότητος καί φαντασιακῆς αἴγλης. Πᾶμε ν' ἀνεβάσουμε δῆθεν

¹⁴ Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου *Ὀμιλία εἰς τόν μη' ψαλμόν*, ΕΠΕ 6, 163-165.

τόν ἄνθρωπο σέ κάποιον οὐρανό, ξεχνώντας ὅτι ὁ Χριστός κατέβηκε ἤδη στή γῆ καί τήν ἔκανε οὐρανό. Ἐνανθρώπηση σημαίνει ὅτι καί ἡ γλῶσσα (ὅποιαδήποτε γλῶσσα) γίνεται οὐρανός, ὅτι καί ἡ γλῶσσα (ὅποιαδήποτε γλῶσσα) γίνεται μήτρα κυφορίας τοῦ Ἀκτίστου. Μέ ὅλους τούς περιορισμούς πού κάθε γλῶσσα διαθέτει- καί ἡ ἑλληνική φυσικά (πού δέν εἶναι τέλεια καί αὐτή, δηλαδή δέν ἔχει εἰπωθῆ πᾶσα ἡ ἀλήθεια στά ἑλληνικά). Ὁ «τοκετός», δηλαδή ἡ πλήρης γνώση, θά ἔλθει στά ἔσχατα.

Ἡ λησμοσύνη λοιπόν τῆς ιερότητας τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι εφικτό νά παρατείνεται ατιμώρητα. Ἐκκλησία πού δέν ζῆ τήν ἐσωτερική ιερότητα τῶν μελῶν τῆς εἶναι καταδικασμένη νά ἀναζητᾷ ἔξωθεν «φωτισμό». Ἄλλοτε μέ τό μεγαλοπρεπές ἔνδυμα τοῦ βυζαντινισμοῦ, ἄλλοτε μέ τήν ὑποβλητικότητα τῆς κακῶς νοουμένης παράδοσης, ἄλλοτε μέ τά φῶτα τῆς δημοσιότητας καί τῆς διαφημίσεως τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς, ἄλλοτε με τήν πόζα καί τόν βερμπαλισμό. Πάντως σέ κάθε περίπτωση μετατρέπεται σέ Ἐκκλησία «φωσφορίζε». Πού σημαίνει: ἐπάλειψη μέ εἰδική οὐσία πού φέγγει ὅταν πέσει ἐπάνω τῆς ἐξωτερικό φῶς. Ἐν ολίγοις, φθάσαμε με τόν τρόπο αὐτό στο σημεῖο ὅταν ἕνας σημερινός ορθόδοξος πιστός συζητήσει με ἕναν προτεστάντη, νά εἶναι ἀνίκανος νά πει οτιδήποτε γύρω ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καί τήν προσωπική του πνευματική ἐμπειρία. Το «οπλοστάσιο» τῶν επιχειρημάτων του θά εἶναι τα θαύματα, οἱ εἰκόνες, οἱ γεροντάδες. Ἄν ἐκεῖνος τόν ρωτήσει «εἰ Πνεῦμα Ἅγιον ελάβετε πιστεύσαντες;» κινδυνεύει νά λάβει ὡς ἀπάντηση «ἀλλά οὐδέ εἰ Πνεῦμα Ἅγιον ἐστὶν ἠκούσαμεν» (Πράξ. 19: 2)...

Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ μάς θυμίζει: «Ἡ παράδοση εἶναι, βέβαια, μέ κάποια ἔννοια, ἡ μνήμη τῆς Ἐκκλησίας πού φυλάει τήν ἱερή παρακαταθήκη. Ἐντούτοις πρέπει νά διακρίνουμε μέ ἐπιμέλεια τήν ἱερή αὐτή μνήμη ἀπό τήν καθαρά ἱστορική καί ἀνθρώπινη μνήμη. Ἐν πάση περιπτώσει, ἡ παράδοση δέν ταυτίζεται μέ τίς παραδόσεις ἢ τίς συνήθειες τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῶν Ἐκκλησιῶν. Μποροῦμε νά ἀναφέρουμε ἐδῶ τήν ἔντονη φράση τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ: "Dominus, ego sum,

inquit, veritas. Non dixit: ego sum consuetudo"- "ὁ Κύριος εἶπε: ἐγὼ εἶμαι ἢ ἀλήθεια. Δέν εἶπε: ἐγὼ εἶμαι ἢ συνήθεια". Ἡ παράδοση τῆς ἀλήθειας καί οἱ ἀρχαῖες συνήθειες δέν εἶναι λοιπόν τό ἴδιο πράγμα... Ἡ ἀληθινή ἐμμονή στήν παράδοση μέσα στήν Ἐκκλησία δέν ἀποκλείει τήν ἐξέλιξη. Ἀντίθετα ἡ παράδοση ζεῖ καί αὐξάνει. Ἐπομένως, πιστότητα στήν παράδοση δέν σημαίνει καθόλου ἰσχυρογνώμονα πιστότητα στό παρελθόν τῆς Ἐκκλησίας... Ἡ ἀληθινή πιστότητα στήν παράδοση δέν συνεπάγεται μόνο συμφωνία μέ τό παρελθόν, ἀλλά καί, κατά κάποιο τρόπο, ἐλευθερία πρὸς τό παρελθόν, ὅταν αὐτό ἐκλαμβάνεται ὡς ἐντελῶς ἐξωτερική καί ρητή αὐθεντία. Μ' αὐτή τήν ἔννοια ἡ παράδοση δέν εἶναι μόνο συντήρηση, ἀλλά καί ζωντανή πρόοδος, αὔξηση, ἀναγέννηση, μεταρρύθμιση.¹⁵ Δέν υπάρχει χῶρος δι' οἰανδήποτε "θεολογίαν τῆς ἐπαναλήψεως". Ἡ Ἐκκλησία εἶναι πάντοτε πλήρως ἔγκυρος, ὅσον καί κατά τό παρελθόν, δεδομένου ὅτι τό πνεῦμα τῆς Ἀληθείας τήν ζωογονεῖ τώρα τόσον ἀποτελεσματικῶς, ὅσον καί κατά τήν ἀρχαιότητα... Νά ἀνακτήσωμεν τό "φρόνημα τῶν Πατέρων" ὄχι ὡς ἀρχαϊκόν τρόπον ἐκφράσεως, οὔτε ἀπλῶς ὡς σεβάσμιον λείψανον, ἀλλ' ὡς ὑπαρξιακήν στάσιν, ὡς πνευματικόν προσανατολισμόν».¹⁶

Κλείνοντας θα ήθελα να επισημάνω ότι τό αὐριο της χριστιανωσύνης μας και της επίδρασης της στην κοινωνία θά κριθῆ ἀπό την ἐκκλησιολογία, τόσο τη ρητή ὅσο καί τη λανθάνουσα βιωματική. Ἡ Λατρεία διαμορφώνει την ἐκκλησιολογία και διαμορφώνεται ἀπό αὐτή. Στόχος θα πρέπει να εἶναι ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ ὡς κατοικητηρίου Του κατά την εκπληκτική διατύπωση του Σμέμαν: «Για τους πρώτους Χριστιανούς, το Σώμα του Χριστοῦ βρισκόταν πάνω στην Αγία Τράπεζα επειδή Αυτός ήταν ανάμεσά τους. Για τους σύγχρονους Χριστιανούς, ο Χριστός βρίσκεται ἐδῶ επειδή το Σώμα Του βρίσκεται πάνω στην Αγία Τράπεζα».¹⁷

¹⁵ πρωτ. Γεωργίου Φλωρόφσκυ *Τό σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*, ἐκδ. Ἀρμός, 1999, σ. 89-90, 92.

¹⁶ πρωτ. Γεωργίου Φλωρόφσκυ *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, 1976, σ. 153, 155.

¹⁷ Ἡμερολόγιο, σ. 62.

